شێوازەکانی حکومەت

د/رایمۆند کارفیلد کیتیل

وەرگێرانی لە عەرەبییەوە/موحسین ئەدیب

حکومەتەکان لەشێوازەکانیاندا ئێجگار جیاوازن، ئەم جیاوازیەش سروشتی ڕێکخستنی حکومەت و سنوری ئەو دەوڵەتانەی مومارەسەیدەکەن و پەیوەندی ڕێکخراوەکان بەیەکدی دەگرێتەوە، سەرەڕای جیاوازیە زۆرەکانی دی، گرنگترین گرفتێك لەکاتی پۆلینکردندا ڕووبەڕوومان دەبێتەوە، دەبێت بنەماگەلێکی بەهێزو دروست لەنێوان جۆری حکومەتەکاندا بدۆزینەوە کەلە ڕوانگەی زانستی سیاسەتەوە بنەما گەلێکی زانستی و کردەکی بن،ئەگەربایەخ بەشێوازی هەڵبژاردنی فەرمانبەرە حکومیەکان درا، ئەوا دەبینین لە دەوڵەتە نوێیەکاندا شێوازگەلێکی جۆراوجۆر هەیە، کە ئاویتەو تیکەڵیان لەگەڵ یەکتر هەیە، لەگەڵ ئەوەی فاکتەری بۆماوەیی (الوراثە)لەئێستادا گرنگیەکی بەوجۆرەی نەماوە، بەڵام لەهەندێ دەوڵەتدا ئێستاش زیندووە، زۆرینەی دەوڵەتان بۆ دیاریکردنی پۆستە جۆراوجۆرەکان هەردوو شێوازی دیموکراسیەتی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ لەگەڵ شێوازی دامەزراندن ودیاریکردن لەسەربنەمای تاقیکردنەوەی پێشبرکێ تیکەڵاو دەکات.

سەبارەت بەزۆربەی پۆستەکانی، هەروەها هەندێ حکومەت شێوازی تیروپشك (قورعە)بۆ هەڵبژاردنی فەرمانبەرەکانی بەکاردەهێنێت، هاوشێوەی ئەوەی لە هەڵبژاردنی سوێند خۆرەکاندا دەیگرێتە بەر سەرەرای ئەم شێوازانە چەندین شێوازی دی هەیە بۆ دانانی فەرمانبەران، بەڵام ئەم شێوازە نابێت بێتە بنەمایەکی دڵنیاکەر بۆ پۆلینکردن.

سەبارەت بەرادەی ئەودەسەڵاتەی کە حکومەتەکان مومارەسەی دەکەن، دەکرێت حکومەتێك بە(باوکسالار) ناوزەد بکەین، کاتێك کەدەسەڵاتێکی فراوان بەکار دەهێنێت بۆسەرپەرشتیکردن و ڕێکخستن ،یاخود بەحکومەتێکی (تاکڕەو) لە قەڵەمی بدەین کاتێك دەسەڵاتی لە سنورێکی تەسکدا کورت دەبێتەوە، لەم ڕوانگەیەوە حکومەتەکان لەڕووی پلەبەندیەوە جیاوازن، نەوەك لەڕووی جۆرەوە ئەو حکومەتەی دەست بەسەرهەندێ بەرژەوەندیدا دەگرێت، بۆنموونە بەرژەوەندیە ئابوریەکان، ئەوا دەست لەهەندێ کاروباری تر وەردادات وەك باوەڕداری ئاینی و ئازادی بیروبۆچوون، هەندێ حکومەتی دی بەپێچەوانەوە کاردەکات، لەبەرئەوە ناگەینە پۆلینکردنێکی پەسەند.

لەوانەیە ڕاسترین پۆلینکردنی زانستی بۆ جۆرەکانی حکومەت بریتی بێت لەو حکومەتەی کە پشت بەم سێ بنەمایە دەبەستێت:

□.ژمارەی ئەو کەسانەی لەمومارەسەکردنی سەروەری دەوڵەتدا بەشداری دەکەن.لێرەوە دەتوانین حکومەتەکان دابەشبکەین بۆ پاشایەتی دیکتاتۆری(استبدادی)و ئەرستۆکراتی و دیموکراسی.

□.جوێکردنەوەی دەسەڵاتەکان: واتە جوێکردنەوەی ئەو کاروبارانەی کە دەزگا حکومەتی یە جۆراوجۆرەکان پێیهەڵدەستن، ئەگەر پۆلینی باوی دەزگا حکومیەکان لەم ڕونگەیەوە بریتی بێت لە دەزگاکانی یاسادانان و جێبەجێکردن و دادوەری ئەوا جیاوازی سەرەکی بریتییە جیاوازیکردن لەنێوان ئەو دەزگایەی کەهەڵدەستێ بەیاسادانان و ئەوەی هەڵدەستێ بەجێبەجێکردنی، هەروەك چۆن سروشتی پەیوەندی نێوان دەسەڵاتی یاسادانان و دەسەڵاتی جێبەجێکردنی حکومەتەکان دابەشدەکات، بەسەر حکومەتە

وەزاریەکان(cabinet type) وحکومەتە سەرۆکایەتیەکان(presidential type).

.دابەشکردنی دەسەلاتەکان واتە جوێکاری نێوان دەزگا حکومیەکان لەسەر بنەمای ئەو پانتاییەی کەتیایدا مومارەسەی تایبەتمەندیەکانی خوێدەکات، لێرەدا سروشتی پەیوەندی نێوان حکومەتی ناوەندی نیشتیمانی و لقەکانی دیاردەکات ئەگەر هاتوو حکومەتەکە یەکگرتوو یاخود یەکیەتیەکی فیدرالی هەبێت.

پاشایەتی

ئەگەر پاشایەتی زۆرجار بەشێوەیەك لەشێوەکانی حکومەت ئەژماردەکرێت، کە دەسەلاتی پاشا پشت بەبۆماوەیی دەبەستێت، لێرەوە هەرحکومەتێك کەتیایدا دەسەلاتی بالا لەدەستی تاکە کەسێکدا بێت ئەوا حکومەتێکی پادشایەتییە، ئیدی ئەو کەسە پۆستەکەی زەوتکردبێت یان لەرێگای هەلبژاردن و بۆماوەییەوە بەدەستی هێنا بێت، ئەگەر پادشا بەتەنها لەدەولەتدا ناوێك بێت بەتەنهاو ئەوانی دی بەشێوەیەکی کردەیی مومارەسەی دەسەلات بکەن ،ئەوا لەراستیدا لەم دۆخەدا حکومەت حکومەتێکی دیموکراسی و ئەرستۆکراتیە، زیاتر لەوەی حکومەتێکی پاشایەتی، بەگوزارشتێکی ووردتر حکومەتی پاشایەتی بوونی نییە، ئەوکاتە نەبێ ویستی سەرۆك دەولەت خاوەنی کاریگەریەکی بەهێزو چالاکە لەحکومەتدا و دوابڕیار بەدەستی خۆیەتی .

ئەگەر ئەم جۆرە لەسیستمی پاشایەتی ڕەها لە سەرەتاکانی دروست بونی دەولەت لەسەردەمی ئیمبراتوریەتی و لەسەدەکانی ناوەراست و فەرەنسای پێش شۆرش و دەولەتانی رووسیا و تورکیا ،بەپلەیەکی کەمتر لەسەدەی نۆزدەدا لە پروسیا و نەمسا و مەجەرِدا بلاوبوبێت،ئەوا تائێستاش بەردەوام لە دەولەتە دواکەوتوەکانی ئاسیا و ئەفریقیا بەرجەستەیە و ئامادەگی هەیە.

ئەگەر دەسەلاتەکانی پادشا وا بەستە بێت بەدەستورەوە، ئەوا ئەو حکومەتە بەسیستمی پادشایەتی وا بەستە ناوزەد دەکرێت، ئیدی ئەو دەستورە نوسراو یان نەنوسراو بێت،چونکە ئیمتیازەکانی پادشا سنوردار دەکات و هەندێ

جار پادشا خۆی وەك وەلامدانەوەیەك بۆ فشاری رِای گشتی ئەو دەستورە دەردەکات .هەندێ جار شۆرشی سەرکەوتوو بەسەریدا دەیسەپێنیت، ئەگەر ئەو کۆتوبەندانە گەیشتنە رِادەیەك دەسەلاتە بالاکان لەسەرۆکی دەولەت وەرگرنەوە ئەوا ئەو کات بەحکومەتێکی پاشایەتی زۆردار ئەژمارناکرێت.ئەگەرچی ئەمرِۆ زۆرینەی حکومەتە پاشایەتیەکان لەم جۆرەن.

لایەنە بەهێز و لاوازەکانی سیستمی پاشایەتی:

لەوانەیە سیستمی پاشایەتی کۆنترین شیوەکانی فەرمانرەوایەتی بیت.ماوەیەکی دوورودرێژ دەولەتەکان کاریان بەم جۆرە فەرمانرەوایەتیە کردووە. لەسەرەتایدا ئەم سیستمە پەیوەست کرا بەو بیرۆکەیەی کەدەلێت پادشا دەسەلاتی خۆی لەخوداوە وەردەگریت وجینشینی ئەوە لەسەرزەوی. زۆریك لە نوسەران بەتایبەت لەسەدەکانی ناوەراست وسەرەتاکانی سەردەمی نویدا رایان وابووە ئەم شێوەیە

شێوازی سروشتی حکومەتەو باشترین شێوەیە. لەئێستاشدا دەبینین هەندێک نوسەر لە سەرو سیستمەکانی ترەوە تەماشای دەکەن. ئەو هۆکارانەی وادەکات ئەو نوسەرانە پشتگیری ئەم جۆرە سیستمە بکەن ساکاری ڕێکخستن و گونجاوی بۆ کارو بڕیاری یەکلاییکەرەوە و بەردەوامی و جێگیری سەروەری تیایە هێزو یەکێتی لەبەریەوە بردندا مسۆگەردەکات" مادامێک کۆی فەرمانبەران بەرپرسن بەرامبەر سەرکردەیەکی باڵا و لەسەر هەموو کردەوەیەکیان لێکۆڵینەوەیەکی ووردیان لەگەڵدا دەکرێت. ڕێگە لە پێکدادانی حیزبەکان دەگرێت لەپێناو دەستبەسەرداگرتنی دەسەڵاتدا" لەبەر ئەم هۆیەیە هەوادارانی بانگەشەی ئەوە دەکەن ئەمە گونجاوترین سیستمە بۆ بەدیهێنانی

سیستمی پاشایەتی بەرجەستە کەری پێداویستییەکانی دەوڵەتە کۆنەکان بووە، چونکە ئەو گەلانە بەشێوەیەکی گشتی هۆشیار نەبوون و نەگەیشتبوونە قۆناغی لێپرسراویەتی

دادپەروەری بۆ کۆی چینەکان لەدەوڵەتدا مادام دەسەڵاتی پادشا لەسەرو دەسەڵاتی کۆی چین و حزبەکانەوەیە، ئەوە دەتوانێت بێلایەنانە فەرمانڕەوایی وڵات بکات بۆ بەرژەوەندی گشتی. سیستمی پاشایەتی بەرجەستە کەری پێداویستییەکانی دەوڵەتە کۆنەکان بووە، چونکە ئەو گەلانە بەشێوەیەکی گشتی هۆشیار نەبوون و نەگەیشتبوونە قۆناغی لێپرسراویەتی و پێویستی بە دەسەڵاتێکی باڵا هەبووە کەفەرمان بدات و گوێڕایەڵی بکرێت، بگرە لە ڕۆژگاری ئەمڕۆشماندا دەبینین هەندێک دەوڵەتی نەتەوەیی کەدەخوازن ریفۆرم و یەکێتی بەدەست بهێنن ئەوا بوونی حکومەتێکی پاشایەتی بەهێز زۆر سودیان پێدەگەیەنێت ئەگەر توانرا دەستەبەری زۆردارێکی دادپەروەری چالاک بکرێت،ئەوا لەوانەیە زۆر بەڵگەو بیانوو بهێنرێتەوە بۆ شەرعیەت دان بەم جۆرە حکومەتانە لەسەر بنەمای توانایی وشیاوی وبەتایبەت لە کاتی تەنگەژەدا.

لەلایەکی ترەوە،ئەزمونەکان ئەوەمان پێدەڵێن لەسیستمی پاشایەتیدا مەترسی زۆر هەیە،لەلایەک پۆستی پادشا لە ڕێگەی بۆ ماوەییەوە سەرچاوە دەگرێتو شتێک نییە لەوەمان دڵنیا بکاتەوە، کە میراتگری پاشا کەسێکی شیاو وبەتوانا دەبێت.لەو ڕووەوە لەمێژوودا نمونەی زۆرمان هەیە لەسەر ئەو پادشا لاوازانەی کە لە ڕێگای بۆ ماوەیی دەستیان بەسەر دەسەڵاتدا گرتووە. هەروەها ئەزمونەکانی ڕابردوو ئەوەمان پێدەڵێن کۆبونەوەی کۆی دەسەڵاتەکان لای تاکە کەسێک مەترسی زۆری تێدایە.چونکە زۆر جار پادشا لەپێناو قازانجو

بەرژەوەندی خۆی و دەستوپێوەندەکانیدا لە بری ئەوەی کار بۆ بەرژەوەندییە گشتییەکان بەشێوەیەکی دادپەروەرانە بکات، دژیان دەوەستێتەوە، کاتێک خودی پادشا دەبێتە سەرچاوەی یاسا،ئەوا هیچ زەمانێک نییە پاشا خۆی یاساکانی خۆی پێشێل نەکات، ئەگەر ئەو پێشێلکردنە لە بەرژەوەندی خۆی نەبێت.کەواتە دەتوانین بڵێین ئەگەر حکومەتی پاشایەتی لێپرسراوو بەتواناش بێت، ئەوا ئەم جۆرە لەفەرمانڕەوایەتی بۆ گەلێکی زیرەکو شارستانی ناگونجێت. چونکە یەکێک لەو ئامانجانەی کە حکومەت لەپێناویدا دێتە ئاراوە بریتییە لە بەهێزکردنی بەرژەوەندی سیاسی و هەوادارێتی و یەکێتی کۆمەڵایەتی. هەر حکومەتێک گەل بە شێوەیەکی پۆزەتیڤ وچالاک تیایدا بەشداری ئەکات، ناتوانێت دڵنیایی

دروستبکات و هاوڵاتی زیرەك و تەندروست ناهێنێتە بوون.

هەندێك لە نوسەران ئاماژەیان بەو خاڵە پۆزەتیڤە کردووە کە لە سیستەمی پاشایەتی بۆ ماوەیی وابەستەدا هەیە، بەجۆرێك پادشا سەرکردەیەکی رەمزییەوبەرێوەبردنی حکومەت دەداتە دەست چەند وەزیرێك کە بە ناوی ئەوەوە کاردەکەن و لەهەمان کاتیشدا بەرپرسن لە دەسەڵاتی پاسادانان.و لەم حاڵەتەدا کاتێك پادشا براوەیەو متمانەی گەل بەدەستدەهێنیت کەدەتوانیت راوێژ پێشکەش بەوەزیرەکان بکات و ئاگاداریشیان بکاتەوە بە تایبەت دەسەڵاتی ئەو لەسەروو ناکۆکی حزبە سیاسیەکانەوەیە، هەروەها ئەوەی ئەم نوسەرانە جەختی لەسەر دەکەنەوە لەقازانجی سیستەمی پاشایەتییە، چونکە پارێزگاری لە نەریتە مێژوییەکانی وڵات دەکات وەك ئامرازێکی یەکێتی کار دەکات ودەبێتە ناوەندێکیش هەست و سۆزی نیشتیمانی لە دەوری کۆدەبێتەوە بە تایبەت لە ئیمپراتۆریەتە بەر فراوانەکاندا، لەبەرامبەر ئەم خاڵە ئیجابیانەدا ئەو خەرجییە بێئەژمارەیان رووبەروو دەبێتەوە کە لە دەرباری پاشایەتیدا سەرف دەکرێت، سەرەرای مەترسی بوونی پاشایەتی رەمزی بێ کارو بێسود، پاشایەتی بۆ ماوەیی لەگەل ئەخلاقیاتی دیموکراسی سەردەمی ئێستادا ناگونجێت

حکومەتی ئەرستۆکراتی :

سیستەمی ئەرستۆکراتی دەسەلات دەبەخشێتە ژمارەیەکی کەم لەدانیشتوانی دەوڵەت، هەڵبژاردنی ئەم کەمینەیە بۆ بنەماڵەو دەوڵەمەندیەو هێزیەو سەربازیەو هێزی ئاینی، یان روشنبیری یان زیاتر لە یەکێ لەو هێزانە دەگەرێتەوە، شێوازی هەڵبژاردنی ئەم کەمینە فەرمانڕەوایە هەرچۆنێك بێت، ئەوا بەڵگە نەویستە کەرێگا بە زۆرینەی گەل نادات بەشداری لەفەرمانڕەوایەتی بکات، ژمارەیەکی زۆری بیرياران لە نێوانیشیاندا ئەفلاتون و ئەرەستۆ برِوایان وابووە حکومەتی ئەرستۆکراتی باشترین جۆری حکومەتە بەمەرجێك دەستەی فەرمانڕەوا زاناترین خەڵك بن لەکاروباری فەرمانڕەوایەتیدا و بەمەرجێك دەسەلاتیان لەپیناوی بەرژەوەندی گشتیدا بەکاربهێنن، نەوەك لەپێناو بەرژەوەندی یە تایبەتیەکانی خۆیاندا، لەگەڵ ئەمەشدا هەندێك لەبیریاران دژایەتی ئەو دابەشکردنە چینایەتییە دەکەن کە لەسەر بنەمای بنەماڵەو دەوڵەمەندی دەکرێت جەخت لەسەر دابەشکردنە سروشتییە دروستەکە دەکەنەوە کەپشت بە ئەرستۆکراتی سروشتی دەبەستێت لەسەر بنەمای بەتوانایی و دڵسۆزی، بەتەنها لەسەر ئەو بنەمایە پێویستە حکومەت رێکبخرێت بەجۆرێك بوار بۆ ئەو چینە والابکرێت، کە هەستێت بە ئەرکەکانی دەسەلاتی سیاسی .لەوانەیە راست بێت کەبلێین کۆی حکومەتەکان حکومەتی ئەرستۆکراتین، چونکە زۆرینەی دانیشتوانی بەشداری لە فەرمانڕەوایەتیدا ناکەن، رێژەیەکی کەم فەرمانڕەوایەتی دەکەن و کاریگەری لەسەر رای گشتی دروست دەکەن و چینی خەڵکی رەشۆکی نەزانیاری و نەکات و نەگرنگی پێدانێکی بەردەوامیان هەیە، وا بکات ئەندامەکانی شیاوی فەرمانڕەوایەتی بن .نارەحەتە هێڵی جیاوازی نێوان دیموکراسیەت و ئەرستۆکراتیەت بدۆزینەوە، بەڵام ئەوەی ئاشکرایە ئەرستۆکراتیەت متمانەی بە خەڵکی رەشۆکی نییە، چونکە باوەری بە حکومەتی کەمینەیەکی هەڵبژێردراو هەیە.

لایەنە بەهێز و لاوازەکانی حکومەتی ئەرستۆکراتیەت

هەوادارانی ئەرستۆکراتیەت بروایان وایە ئەم سیستەمە باشترین سیستەمە بۆ حکومەت.چونکە بۆ دیاری کردنی دەستەی دەسەڵاتداری سیاسی پشت بە بنەمای دروستی دادپەروەری دەبەستێت نەوەك بە پرنسیپە پوچ و نادروستەکان، ئەوان برِوایان بەوە نیە تاکەکان لەتوانای سیاسیدا یەکسانن‌و جەخت لەسەر راهێنان و ئەزمون دەکەنەوە لە ژیانی سیاسیدا، هەروەها هاندانی ئەو کەسانەی کەخاوەنی توانایەکی تایبەتین بۆ خزمەتکردن لەژیانی گشتیدا، ئەوان دەڵێن ئەرستۆکراتی ئەمینترین حکومەت و دادپەروەرترین جۆریانە، چونکە حکومەتێکە ئاستێکی مام ناوەندی هەیە لەنێوان پاشایەتی زۆرداری و فەرمانڕەوایی بێسەروبەر و نەفام و هەڵچوودا، هەروەها باشتر لە سیستەمی دیموکراسی رێز لە دەسەڵاتی فەرمانڕەوا و نەریتەکان دەگرێت

و هاوکات خۆ بەدووردەگرێت لەئەزمونی خوار و خێچ و گۆرانکاری کتوپڕ، چینی دەسەلاتدار بەحوکمی کارەکەی هەست بە لێپرسراویەتی لا دروست دەبێت سەبارەت بەخزمەتکردنی خەلك و راهێنانی ئەو کەسانەی کەبەپێی پەیڕەوی ئەم سیستمە دەسەلات دەگرنە دەست.

سەرەڕای ئەمەش ئەرستۆکراتیەت هانی هێنانە ئارای خەلکی بەتوانا دەدات کەسیەتیە بەتواناو بلیمەتەکان لەکیس خۆی نادات، دەتوانێت بەشێوەیەکی یەکسان سیاسەتێکی جێگیر و بەتوانا لەبواری سیاسەتی ناوخۆ و دەرەوەشدا بگرێتەبەر.

لایەنە لاوازەکانی ئەرستۆکراتیەت نارەحەتی دۆزینەوەی پرەنسیپکی دادپەروەرانەیە بۆ هەلبژاردنی دەستە وچینی دەسەلاتداری سیاسیو بەدەسهێنانی زەمانێکی گونجاو، بۆ ئەوەی ئەو چینە بەرژەوەندیەکانی خۆیان نەخەنە پێش بەرژەوەندی گشتیەوە، سەرجەم ئەرستۆکراتیەکان حەزیان بەداخراوی وخۆویستی وخۆبەزلزانی و لەخۆبایی بونێکی چینایەتی هەیە، بەمەش وای لێدێ رێگربن لەبەردەم پێشکەوتندا.بەهای راستەقینەی ئەرستۆکراتیەت لەدنیای نوێدا لەوەدا بەرجەستەدەبێت کەجەخت لەسەربوونی کۆمەلێکی پسپۆرو بەتوانا دەکاتەوە لەدەزگای حکومیەوە بۆپڕکردنەوەی ئەو ناتەواویانەی کەمەزهەبی دیموکراسیەت دەیهێنێت ئاراو، کەبڕوای بەیەکسانی تاکەکانە ئەمەش دەبێتە هۆی هەلبژاردنی کۆمەلە کەسانێکی بێ تواناو لاواز بۆگرتنە دەستی کۆمەلە پۆستێکی گرنگ و هەستیار.

حکومەتی دیموکراسی

حکومەتی دیموکراسی بریتیە لەو حکومەتەی کە رێگا دەدات کۆمەلانی خەلك بەشداری لەدەسەلاتی فەرمانڕەویدا بکەن. بانگەشە بۆ یەکسانی سیاسی دەکات و دژایەتی بیرۆکەی دەسکەوتەکان(الامتیازات)و پاوانکاری دەکات بۆهەر چینێك لەچینەکان.جەخت لەسەربیرۆکەی فەرمانڕەوایی زۆرینە دەکاتەوەو پاساش دەبێت لەلایەن رای گشتیەوە پشتیگری بکرێت.

سەرەڕای ئەوەی باسمانکرد حکومەتی دیموکراسی متمانەیەکی زۆری بەتوانایی گەل هەیە کە خۆیان فەرمانڕەوایی خۆیان بکەن دەسەلاتیش تیایدا لە ڕەمەزاندی خەلکەوە سەرچاوە دەگرێت،، پاساکان لەسیستمی دیموکراسی ڕاستەوخۆدا بەبەشداریکردنی کۆی جەماوەر و دەنگدانیان لەسەری کاردەکات.

بەلام لەسیستمی دیموکراسی ناڕاستەوخۆدا بۆ ئەم مەبەستە دەنگدەران نوێنەر بۆخۆیان هەلدەبژێرن.هەندێ جار زاراوەی (کۆماری)وەك ئاماژەیەك بۆ سیستمی دیموکراسی نوێنەرایەتی بەکاردەهێنرێت کەتیایدا سەرۆکی حکومەت لەڕێگای هەلبژاردنەوە پۆست دەگرێتە دەست.

لەڕاستیدا ناگونجێت لە دەولەتی دیموکراسیدا هەموو تاکێك ڕۆلێکی چالاکی هەبێت لەحکومەتدا ،ئەوەی زانراوە تاك پێویستی بەتەمەنێکی دیاریکراو هەیە تاوەکو فێربێت و ئەزمون پەیدابکات ئەوجا دەتوانێت بڕیاری دروست لەسەر کاروبارەکان بدات.هەندێك کەسیش لەبەرلاوازی و کەم فامی و بەد ئاکاری یان لەبەر نەخوێندەواری لەکاروباری فەرمانڕەوایی دووردەخرێنەوە.تا ئەم دواییەش ژن بەشێوەیەکی گشتی لەمافە سیاسیەکان بێبەری بوو، بگرە لەنێوان ئەوانەشدا کە بە شێوەیەکی کردەیی لە حکومەتد کاردەکەن دەبینین کە رێپێدراوەسیاسیەکان بە شێوەیەکی یەکسان دابەش نەکراوە. پاشان دەبینین هەندێك بەرێوبەرایەتی گرنگ هەیە خەلکی بە توانا و لێهاتوو نەبێت هەموو کەسێك ناتوانێت بەباشی بەرێوەی بەرێت. رێپێدراویەکانی وەزیر و ئەندام پەرلەمان زۆر لەسەرو رێپێدراویەکانی دەنگدەرێکی ئاساییەوەیە، لەوەش زیاتر دەبینین ڕۆلی هەندێ هاولاتی زۆر زیاترە لە هەندێ هاولاتی دی لەمەڕ کاریگەریان لەسەر ڕای گشتی، بەهەر حال ئەگەر شێوازی حکومەت لەو جۆرە بێت رای گشتی پشتگیری دەکات، ئەگەرئەو یاسایانەی کە نوێنەرانی گەل دایدەنێن ملکەچی دەسەلاتیان بێت،ئەگەر سەرۆکی حکومەت بەراستەوخۆ ویان ناراستەوخۆ هەلدەبژێرێت ملکەچی ویستی گەل و دەسەلاتی یاسادانان بێت، ئەگەر مافی دەنگدەران بەشێوەیەکی دادپەروەرانە بەسەر

ڕێژەیەکی زۆری دانیشتواندا دابەشکرابێت، ئەگەر هەلی خزمەتکردن لە حکومەتدا بەبێ جیاوازی چینایەتی بۆ هەموو کەسێکی بەتوانا کراوەبێت، ئەوکات دەتوانین بلێین ئەو حکومەتە دیموکراسی یەو ئەو حکومەتانەی کەلەم جۆرەن کۆی دەولەتە نوێیەکان دەگرێتەوە و ڕادەی دیموکراسیەت تیایاندا جیاوازە، لەڕوانگەی ژمارەی ئەو هاوولاتیانەی کەبەشداری لەدەسەلاتی سیاسیدا دەکەن یان لەڕوانگەی سنوری ئەو دەسەلاتەی کە فەرمانڕەواکان مومارەسەی دەکەن.

لایەنە بەهێز و لاوازەکانی حکومەتی دیموکراسی

دەتوانین لە دوو ڕوانگەوە بڕیار لەسەر جۆرەکانی فەرمانڕەوایی بدەین لەلایەك ڕادەی سەرکەوتن و توانایی لە بەدیهێنانی مەبەستەکانیدا ،لەلایەکی دی ڕادەی کاریگەری لەسەر هاولاتیان و ڕادەی بڕوا و متمانە و ڕەزامەندی گەل بەرامبەری.هەندێ لەهەوادارانی دیموکراسیەت بەپشت بەستن بەم دوو خالە بەشان و بالیدا هەلدەدەن. هەرچی ئەوانیترە، سەرەڕای گومانیان لەتوانستی دیموکراسیەت، بەردەوام بەهۆی دەرئەنجامە بایەخدارو کاریگەرەکانی لەسەر بەختەوەرکردنی هاولاتیان پشتگیری لێدەکەن، لەپێناو ئەمەشدا چاوپۆشی لەهەر ناتەواویەك دەکەن کەتیایدا هەیە. ئەوانەی بڕوایان وایە سیستمی دیموکراسیەت باشترین سیستمی فەرمانڕەوایەتیە، بەلگە بەوە دێننەوە کەئەم سیستمە وادەکات هاولاتی و فەرمانڕەواش لەبەرامبەر یاسادا بەرپرس بن. سیستمێکە بەختەوەری چینەکانی گەل بەگشتی دەستەبەر دەکات .هەروەها جەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە هەلبژاردنی فەرمانبەران بەدەنگدان و ملکەچیان بۆ ڕای گشتی ڕێگایەکی دروستە و زۆر باشترە لەو ڕێگایەی کەهەر یەکێ لە پاشایەتی و ئەرستۆکراتیەت دەیگرنە بەر.ڕەخساندنی بوار بۆ هەموان کە بەرگری لە مافەکانیان بکەن باشترین ڕێگایە بۆ زەمانی بەختەوەری و خۆشگوزەرانی، لەم ڕوانگەیەوە هەوادارانی دیموکراسیەت جەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە سیستمی دیموکراسیەت دەتوانێت باشترین ئاستی ئازادیە تاکە

نەفامی جەماوەری خەلك وادەکات سەرکەوتنی سیستمی دیموکراسی ببێتە شتێکی ئەستەم و مەحال، لێرەوە دەولەتە دیموکراتیەکان جەخت لەسەر گرنگی و ڕۆشنبیری گشتی و بەرژەوەندی گشتی هەمیشەیی دەکەنەوە

کەسیەکان دەستەبەر بکاتو فراوانترین هەنگاو لەبواری خۆشگوزەرانی کۆمەلایەتیدا بنێت، ئەو بوارەی کە دەتوانین بلێین فراوانترە لەهەر سیستمێکی دی، مادامێك دیموکراسیەت پشت بەبنەما گشتییەکانی یەکسانی دەبەستێت ئەوا شایەنی ئەوەیە دادپەروەری بهێنێتە ئاراوە کەیەکێك لەو ئامانجە سەرەکیانەیە کەدەولەت لەپێناویدا دروست دەبێت .بنەمای سەروەری لە هێزەوە دەگۆڕێت بە ڕەزامەندی و پەسەندکردن ئەو ڕای وایە دەولەت لە خزمەتی تاك دایە، نەوەك تاك لە خزمەتی دەولەتدا بێت. لەبەر ئەم بنەمایەش ئەگەری زەمانی ئازادیە تایبەتیەکانی تاك بەهێز تر دەبێت. لەبەهێزترین بەلگەکان کە پشتگیری سیستمی دیموکراسی دەکات بریتیە لە وەی ئەوەی ئەم سیستمە هەولی بەرەوپێشبردنی کۆمەلانی خەلكو بەرزکردنەوەی ئاستیو وروژاندنی گرنگی پێدانی لە کاروبارە گشتی یەکاندا دەدات و متمانەشی بەو حکومەتەی کەبەشداریەکی چالاکانەی تێدادەکات زێدەتر دەکات، بەم جۆرە دەبینین دیموکراسیەت دەکرێت قوتابخانەیەك بێت بۆ ڕاهێنانی هاولاتیان، لەلایەك خۆشەویستی نیشتیمان دەخاتە دلیانەوە و لەلایەکی دیش

ئاراستەی ئاژاوەو شۆڕشکردن کەمدەکاتەوە، یەکێ لەبالاترین دەرئەنجامەکانی دیموکراسیەت و بەبەهاترینیان بریتیە لە ڕۆشنبیرکردنی گەل و بلاوکردنەوەی فەزیلەت. زۆریك لەهەوادارانی دیموکراسیەت دان بەوە دادەنێن، بوونی هەندێ مەرجی بنەڕەتی مەرجە بۆ سەرکەوتنی .تێکرایی ڕێژەی زیرەکی بالا ،ئارەزووی بەردەوامی هاولاتیان لەخزمەتکردنی بەرژەوەندی گشتیو هەستکردن بەلێپرسراویەتی گشتی کۆمەلێ مەسەلەی پێویستن بۆ حکومەتێکی دیموکراسی کەدەتوانێت سەرکەوتوبێت ولەسەر گەلیش پێویستە ئامادەگی پەسەندکردنی فەرمانڕەوایی زۆرینەی هەبێت .بەلام لەگەلێ ئەمەشدا پێویستە لەسەری ڕێزی مافی کەمینە نەتەوەییەکانی دی بگرێت. بەلام نەفامی جەماوەری خەلك وادەکات سەرکەوتنی سیستمی دیموکراسی ببێتە شتێکی ئەستەم و مەحال، لێرەوە دەولەتە دیموکراتیەکان جەخت لەسەر گرنگی و ڕۆشنبیری گشتی و بەرژەوەندی گشتی هەمیشەیی دەکەنەوە.

هەلبژاردنی دەولەتێك بۆ پۆستێك لە سیستمەکانی فەرمانڕەوایی دیموکراتی نابێتە ئەزمونێکی دادپەروەر بۆ دیموکراتیەت ئەگەر خەلکەکەی لەتوانایدا نەبێت بەرجەستەیان بکەن و ئەرکە گرانەکانی جێبەجێبکەن، حکومەتێکی لێدروست نابێت کەبگونجێت لەگەلێ ئەو دەولەتەدا، کەواتە سیستمی دیموکراسی دەبێت هێدی هێدی لەنێوان دانیشتواندا بلاوببێتەوە، ئەمەش بەڕۆشنبیرکردنی هاوولاتیان دەبێت تاوەکو لەمانای خود موختاری دیموکراسیەتی دروست تێبگەیەنرێن و ڕاهێنانیشی لەسەر بکەن، زۆرێك لە نوسەران ئاماژەیان بەپێویست بوونی حکومەتێکی دیموکراسی کردووە، کەدەستورێکی نوسراوو سیستمێکی وردەکار هاوسەنگ کار پابەند دەکات بەپاراستنی مولکایەتی و گرێبەستەکان.

نمونە بالاکانی دیموکراتیەت بەشێوەیەکی فراوان لە دنیای نوێدا پەسەند کران، بەدلنیاییەوە لەزۆر ڕووەوە هاوکاری باشکردنی ژیانی خەلکیدا، نەنگییەکانی ئەو نمونانە و ناتەواویەکانی هەر چۆنێك بن ئەوا زۆر نارەحەتە لەکیسی خۆی بدات و بیدۆڕێنی مادامێك گەل تامی شیرینی دەسەلاتی کردووە ئامادە نیە بەبێ تێکۆشان و ململانێی وازی لێ بهێنێت.

زۆرن ئەوکەسانەی ڕەخنە لە دیموکراسیەت دەگرن، ئەمەش بەتەنها لەسەردەمە کۆنەکاندا نا کاتێك لەپێناو پشتگیری کردنی سیستمی پاشایەتی و ئەرستۆکراتیەت تێدەکۆشان بەهیوای لەناو بردنی دیموکراسیەت کە ڕەمزی بزافێکی شۆڕشگێڕانە بوو، بەلکو لەئێستاشدا ڕەخنەی لێدەگرن لەبەر ئەو دەرئەنجامە کردیانەی کەلە حکومەتی دیموکراسیدا هەستیان پێکردووە .نوسەرە دێرینەکان زۆرجار دیموکراسیەتیان بەسیستمێکی حکومی ترسناك وێنا کردووە ، چونکە بڕوایان وابووە بوار بۆ ئاژاوە گێڕەکان خۆش دەکات پشێوی و ئاژاوە لە دەولەتدا دروست بکەن، بەلام ڕەخنەگرانی دوایی ئەوان لەو ڕوانگەیەوە ڕەخنەیان ئاراستە کردووە کە خەلکی ڕەشۆکی توانایی فەرمانڕەوایەتیان نییە، هەندێکیان بڕوایان بەیەکسانی نێوان خەلك نییە .لێرەوە ڕەخنەیان ئاراستەی ئەو پڕەنسیپەکرد کەدەلێت:(دەنگی دەنگدەران یەکسانە)،سەبارەت بەهەلبژاردنی فەرمانبەران و دیاریکردن و بڕیاردان لەسەر سیاسەتی گشتی .ئاماژە بەو جیاوازیە گەورەیە دەکەن لە زیرەکیو ڕایان وایە دەبێت چۆنیەتی بەهەند وەربگیرێت، نەوەك چەندێتی، جەخت لەسەر بنەمای ڕاهێنان و زانیارییەکی بەرین و ورد دەکەنەوە لەکاروباری سیاسیدا، ئەوان بڕوایان وایە دیموکراسیەت واتە

ئەو کەسانەی خاوەنی توانای نائاساییونەولیش دەدەن ژیان بەئاستێکی هێواش بەرێوە بچێت، کاتێك پێداویستی دەخوازێت تاکە زیرەك و هەلکەوتوەکان و خاوەن قابیلیەتە تایبەتیەکان بەکاربهێنرێن ،ئەو ڕەخنە گرانە ڕایان وایە دیموکراسیەت خەلکی ئاژاوەگێڕو–خاوەن بەرژەوەندییەکان فەرمانڕەوایی دەکەن، هەریەك لەهەلبژاردنی گشتی و کەمی ماوەی فەرمانبەرێتیو ئالوگۆڕکردنی پۆستەکان، هەموویان پێکەوە ڕێگرن لەبەردەم پەیداکردنی ئەزموون و دوورخستنەوەی خەلکییە بەتوانا و لێهاتوو لەوەی کەهەستن بەڕۆلێکی پۆزەتیف لەژیانی گشتیدا.

ئەگەر ڕەخنەگرانی دیموکراسیەت ،بڕوایان بەگرینگی پێدانی دیموکراسیەت هەبێت بەفێرکردنی کۆی تاکەکانی گەل، ئەوا لەهەمان کاتدا ئاماژە بەوە دەکەن فێرکردن لەدەوڵەتە دیموکراسیەکاندا ئاراستەیەکی نزمی هەیە، گرنگی بە لایەنە هونەری و کردەییەکان دەدات، ڕۆشنبیری و ئەدەبیات و هونەرەکان پشت گوێ دەخات، هەروەها ئەو ناتەواویە ئاشکرا وشێوازە خراپەکانی دیموکراسیەت لە ئەرستۆکراتیە کۆنەکانەوە سەرچاوە دەگرێت و هەستێکیش هەیە دەڵێت مرۆڤەکان یەکسانن، دەبێت ئەو یەکسانییە دەربخات وبە هەموو هێز چالاکی خۆی کەسێتی خۆی بسەلمێنێ و داکۆکی لێبکات ،هەروەها ئاماژە بەو زێدە خەرجیە داراییە کراوە لەدیموکراسیەتدا ئەمەش لەوەدا دەردەکەوێت کۆمەڵانی خەڵک کەدەستیان بەسەر هەڵبژاردندا گرتووە بەشێکی زۆری باجەکان نادات و دەیانەوێت ئازادبن، لەخەرجکردنی ئەوەی بڕوایان وایە لەکەمینەی سەرمایەدار کۆیان کردۆتەوە، لەلایەکی دی دیموکراسیەت دژایەتی مووچەی زۆردەکات بۆ فەرمانبەران، ئەم دژایەتی کردنەش لە دامەزراندنی خەڵکی ئاست مامناوەندیدا دێت لەپۆستە گرنگەکاندا، نەیارانی دیموکراسیەت ڕایان وایە دیموکراسیەت نابێتە هۆی داپنکردنی ئازادی تاك، مەترسیەکی زۆریش هەیە کەزۆرینەی ئەوانەی دەستیان بەسەر سیستمی دیموکراسیدا گرتووە ستەمکاری ئەنجام بدەن و ئەم مەترسیەش لەدیموکراسیەتدا زیاتر ئەگەری ڕوودانی هەی، تا هەر سیستمێکی دی .ئەو دەسەڵاتە فراوانەی کەلەپشت حکومەتی دیموکراسیەوەیە، زیاتر مەترسیداری دەکات ئەگەر دەماگیرو کەمتوانابێت، لەم دۆخەشدا ویست و ئازادییەکانی تاك دەکەوێتە دەستی قەدەرەوە، ژمارەیەك نوسەر ئاماژەیان بەوە کردووە زۆرگرانە لە سیستمی دیموکراسیدا چەند ساڵێك سیاسەتێکی جێگیر پیادەبکەیت، ئەمەش دەرئەنجامی گۆڕانکاریە بەردەوامەکانی بەڕێوەبردن و لەسەر کارلاچوونی پارتی دەسەڵاتدارە ئەمەش وادەکات پلانەکانی داهاتوو ڕوون نەبێت، ئەم خاڵە بەتایبەت لەکاروباری دەرەوەدا دەکرێت بەخاڵێکی لاواز مەترسیدار ئەژمار بکرێت. لەم ساڵانەی

زۆرێك باوەڕیان وایە گەندەڵی لەسیستمی دیموکراسیدا زۆر زیاترە لەهەردوو سیستمی پاشایەتی و ئەرستۆکراتی جێکەوتە خراپەکانیشی زۆر زیاترن لە دووانەکەی دی

دوایدا ئەوەی سەرنجی خەڵکی ڕاکێشا ئاسانی کاریگەری دروستکردنە لەسەر جەماوەر بەهۆی ئامرازەکانی پڕوپاگەندەوەو بەهۆی زیاتر ئاڵۆز بوونی ژیان و گەشەکردنی ڕێپێدراوییەکانی حکومەتەوە، بەدەستهێنانی زانیاری وورد و دروست لەلایەن هاوڵاتیەکی ئاساییەوە زۆرگران بوە ،زۆربەگرانیش دەتوانێت بڕیاری دروست لەسەر مەسەلە گشتییەکان وەربگرێت، ئەوەی هەیە چینی مامناوەندی دەتوانێت لەڕێگای خوێندنەوەی ڕۆژنامەو گوێگرتن لەڕادیۆ و لەسینەماوە هەندێك زانیاری وەربگرێت، ئەو کۆمەڵانەی کە دەستیان بەسەر سەرچاوەیەك لەسەرچاوەکانی مەعریفە و زانیاریدا گرتووە دەشێت ڕاو بۆچونەکانیان کاریگەری زۆری هەبێت لەدیموکراسیەتە نوێیەکاندا، پاشان بڕیاردانی سۆزداری و ڕاڕیی دووخاڵی لاوازی دیموکراسیەتن کەزۆرجار ڕەخنەگران ئاڕاستەی دەکەن، هەرلەم بارەیەشەوە ئاماژە بەو تێچوونە زۆرە دەدرێت لەکاتو داراییدا کەبەڕێوەبردنی کاروبارە حکومییەکانو دام و دەزگاکانی پێویستیان پێیەتی .دەزگای خۆپاڵاوتنو هەڵبژاردن بۆ پۆستە زۆر و زەوەندەکان ئەو خەرجییە زۆرەی کەلە هەڵبژاردنەکاندا سەرف دەکرێت، بەتەنها کات بەفیڕۆدان نییە، بەڵکو ڕۆحی دیموکراسیەتی ڕاستەقینەش دەکوژێت، ئەم جۆرە کارانەش بوار بۆ تاقمێکی دەسەڵاتدار و خاوەن بەرژەوەندییەکان

دەرەخسێنێت دەنگەکان مسۆگەر بکەن. لێرەوە زۆرێك باوەڕیان وایە گەندەڵی لەسیستمی دیموکراسیدا زۆر زیاترە لەهەردوو سیستمی پاشایەتی و ئەرستۆکراتی جێکەوتە خراپەکانیشی زۆر زیاترن لە دووانەکەی دی، چونکە کۆی چینەکانی گەل دەگرێتەوە. زۆرێك لەوانەی کە ڕەخنەیان لە سیستمی دیموکراسی هەیە باوەڕیان وایە ئەوەی لاوازییەکانی دیموکراسیەت زێدەتر دەکات بریتیە لە ئارەزووی ئەم سیستمە بۆ کارکردن لە هەموو شتێکدا .لەگەڵ بڵاوبونەوەی دیموکراسیەت لە دنیایی نوێدا هاوشان تیۆری تاکایەتی (الفردیە)یش گەشەی سەندووە ، ئەوکەسانەی دژی حوکمی ڕەهای سیستمی پاشایەتی تێکۆشان وایان لێهات بەرسن لە حکومەت و خوازیاری ئەوە بوون دەسەڵاتەکانی سنورداربکەن بڕوایان وابوو باشترین سیستمی حکومی بریتییە لەو سیستمەی کەمترین رادەی دەستێوەردانی هەیە، لە کاروبارەکانی تاکدا و گرنگیان بە ماف و ئازادییەکان دەدا .کاتێك شۆرشە دیموکراتییەکان سەرکەوتنیان بەدەست هێنا وجڵەوی حکومەت کەوتە ژێرکۆنترۆڵی خۆیان،ئیتر ترسیان لە دەسەڵاتی حکومەت نەما. پاش ئەم وەرچەرخانە هەستیان کرد ئیتر مەترسی تێدا نییە ئەگەر دەسەڵات بدەنە دەست حکومەت، داوایانکرد کۆت و بەندی جیاواز لەبەردەم حکومەت دابنرێت و بەشێوەیەکی گشتی هەستێت بە کۆمەڵێك کاری ئیجابی بۆ بەدیهێنانی خزمەتگوزاری گەل ، لێرەوە سەدەی رابردوو(سەدەی نۆزدە) فراوانبونێکی خێرای لە کارو باری حکومەتدا بەخۆیەوە بینی، ئیدی ڕۆچوون لە بزافی یاساداناندا ترسناك بوو، ئەرکێکی گران خرایە ئەستۆی حکومەتی دیموکراسیەوە کەزۆر کەس بڕوایان وابوو ناتوانێت ئەنجامی بدات. لەراستیدا ئەگەری سەرکەوتنی سیستمی دیموکراسی لەژێر ڕۆشنایی ئەو ئەزمونانەی کە هەیەتی، لەکۆمەڵگەیەکی سادەی لادێیدا وەك ژیانی سەدەی رابردوو، زیاتر بەدیدەهێنرێت نەك لەکۆمەڵگایەکی مەدەنی ئاڵۆزدا کەتیایدا پیشەسازی گەشەی کردووە و حکومەت ناچاردەبێت هەوڵبدات کۆمەڵێك کاری زۆربکات کەلەراستیدا گران لەسەری دەکەوێت.پاش جەنگی جیهانی دووەم هەندێك هەوڵ درا بۆ فراوانکردنی کارەکانی حکومەتی دیموکراسی لەوانەش کۆنترۆڵکردنی کاروباری دەرەوەی گرتەوە.چونکە هەستیان بەجۆرە ترسێك دەکرد بەوەی هەندێ پەیماننامەی نهێنی ببەسترێت و هەروەها باوەڕیشیان وابوو سروشتی سیستمی دیموکراسی لەتوانایدایە دورمان بخاتەوە لە هەڵگیرساندنی جەنگ دژی دەوڵەتانی دی، چونکە زۆر کەمتر لەدەوڵەتە دیکتاتۆریە رەهاکان نەزعەی شەرخوازی تێدایە، بەڵام خودی ئەم مەسەلەیە بە چوار دەوری ئەم بیرۆکەیەدا دەسورێتەوە، ئایا سیستمی دیموکراسی بەسروشتی خۆی دەخوازێت ئاشتی بهێنێتە ئاراوە؟ کۆی راکان لەسەر ئەم بۆچوونە هاوڕانین. بەڵام سەبارەت بەتوانستی سیستمی دیموکراسی لەکاروباری دەرەکیدا،ئەوا بڕوای باووبڵاو بریتیە لەوەی گەلان لەهەڵبژاردنی نوێنەرەکانیان وبڕیاردان لەسەر مەسەلە ناوخۆییەکان بەتواناترن تاوەکو بڕیاردان لەسەر مەسەلە جیهانییەکان. بەڵام کەمی زانیاریو گرنگی نەدانی جەماوەری بە کاروبارە نێودەوڵەتیە جیهانیەکان، وایکردووە گومانیان لەوە هەبێت بتوانن کۆنترۆڵێك دروست بکەن و سانسۆرلەسەری دابنێن. سەرەڕای ئەمەش کاتێك مەسەلەی کاروبارە دەرەکییەکان دەبێتە کاری سیاسەتی ناوخۆیی دەوڵەت،ئەوا بە تەنها پەیوەندییە دەرەکیەکانی لاواز ناکات بەڵکو مەسەلەی بڕیار دانیش لەسەر مەسەلە ناوخۆییەکان بەشێوەیەکی ورد زۆر گران دەبێت.

دیموکراسیەت و توانایی

گرنگترین گرفتی دیموکراسی نوێ بریتیە لە بەدەستهێنانی هاوسەنگیەکی دروست لەنێوان ئەو دیموکراسیەتەی کەدانراوە بەبەهاکەیدا و پرنسیپی-توانایی کە لە گرنگیدان لەوکەمتر نییە، بەجۆرێك دژایەتیەکی زۆر لەنێوان ئەم دوو پرنسیپە داهەیە، لە لایەك دەبینین بەرگری دیموکراسیەت لەوەی دەڵێت هەموان یەکسانن لە بەشداریکردنی کاروبارە حکومیەکاندا، دەبێتە هۆی هاتنە ئارای دەزگایەکی حکومی لاواز. بەڵام ئەگەر ئامانج بەتەنها توانایی بێت، ئەوا لە

دەرئەنجامدا دكتاتۆرێكی عاقڵ و لێبوردە بەدەردەكەوێت، یان بەلایەنی كەمەوە دەسەڵاتەكانی حكومەت دەدرێتە دەستی كەسانێكی كەمی خاوەن تواناو ئەزموون. لەم ساڵانەی دوایدا هەریەك لەوبیرۆكانەی تایبەت بوون بەدیموكراسیەت‌و توانایی شان بەشانی یەك لە گەشەكردندان. دەركەوت كە دوو ئاراستەی جیاواز هەیە لە رواڵەتدا یەكێكیان دەخوازێت كار بەبیرۆكەو پرەنسیپە دیموكراسیەكان بكرێت وئەویدیشیان دەخوازێت توانایی زێدەتربكات. نمونەش لەسەر گەشەكردنی بیرەكانی دیموكراسیەت وشێوازەكانی چاككردنی لە دروست كردنی كۆمارە دەستوریەكانی زۆربەی دەوڵەتە ئەوروپیەكان هەوڵی پوچەڵكردنەوەی دەنگە دوانەیەكان(المزدوجە) لە رێگای دەستورەكان‌و هەوڵدان بۆكەمكردنەوەی دەسەڵاتی ئەنجومەنی لۆردات لە بەریتانیا بەروون و ئاشكرایی بە دەركەوت، لە ئەمریكاشدا هەندێ سیمای بەدەركەوت، وەك فراوانكردنی سنوری مافی دەنگدان‌و بەخشینی مافی پێشنیاركردنی یاسا لەرێگای ریفراندۆمەوە بەگەل، مافی گواستنەوەی فەرمانبەرە هەڵبژێردراوەكان و راستەوخۆ مافی دامەزراندنی فەرمانبەران سەرجەم ئەم هەوڵانە دەبێتە هۆی زیاتركردنی ژمارەی ئەو كەسانەی كە بە شێوەیەكی كردەیی بەشداری لە فەرمانرەوایدا دەكەن، چونكە زیاتر بەدیهێنانی دیموكراسیەت كارێكی ویستراوە.لەلایەكی ئەوە هەیە لێهاتویی زێدەتربكرێت لەدەزگای حكومیدا ،دەرئەنجامی نمونەی ئەم جۆرە هەولانە جوانیەكانی دیموكراسیەت سنوردار دەكات. نمونەی ئەم هەولانەش بلاوبونەوەی حوكمی دكتاتۆریەتە لە زۆرێك دەوڵەتانی ئەوروپیدا و ئەو بزوتنەوانەی كە هەوڵدەدەن لێپرسراویەتی بەرێوەبردنی حكومەت بدەنە دەست كۆمەڵێكی لێهاتوو و پسپۆر. لەهەندێك ئامرازی نوێی جێبەجێكراوی ولاتە یەكگرتوەكانی ئەمریكادا دەبینین وەك داهێنانی پۆستی سەرۆكی شارەوانی شار و پالفتەكردنی فەرمانبەران بە شێوازی پێشبڕكی لەسەر بنەمای لێهاتویی و بەكارهێنانی لیژنە گەلێكی پسپۆر لەبوارە جۆراو جۆرەكانی رێكخستنی كارو بارەكانی حكومەت، بەكارهێنانی فۆرمی هەڵبژاردنی كورت كە رێگا بە حكومەت دەدات بەشێوەی دیاریكردن فەرمانبەرەكان هەڵبژێرێت یان برینی تاقی كردنەوەكانی خزمەتكردنی مەدەنی پاش ئەوەی كەبەرێگای هەڵبژاردن دەهاتن هەموو ئەمانە بانگەشە بۆ ئامادەكردنی حكومەتێكی خاوەن دەزگایەكی بەهێز دەكەن، زیاتر لەوەی هەوڵبدەن حكومەتێكی دیموكراسی بهێننەدی .ئەو ناتەباییەی كەلەنێوان ئەم دوو كایە دژەدا هەیە دەشێت جۆرێك لە هاوسەنگی لەنێوانیاندا بدۆزرێتەوە ئەگەر بتوانرێت بریاردان لەسەر شتە گرنگەكان بدرێتە دەست گەل و كارە لۆجستیەكان بدرێتە دەستی پسپۆرەكان .لەوانەیە لەتوانادا بێت بەم شێوەیە تەباییەتی زۆر لەنێوان دیموكراسیەت و لێهاتویدا دەستەبەربكرێت،.دروستكردنی رایەكی گشتی تێگەیشتوو سەبارەت بە بابەتە گرنگەكانی سیاسەتی گشتی و ئارەزوویەكی راستگۆیانە بۆ متمانە بەخشین بە فەرمانبەران، دانان بەوەی كە بەرێوەبردنی كاروبارە گرنگەكانی حكومەت پێوستی بە لێزانی و ئەزموون هەیە، هەموو ئەمانە پارێزگاری لەبەها گرنگەكانی دیموكراسیەت دەكەن و دووری دەخەنەوە لە مەترسیە گەورەكان ،لەراستیدا ئەوەی گرنگە دەبێت رای گشتی بەمانای راستەقینەی ووشە رایەكی گشتی بێت، واتە دەبێت بەرجەستەی بۆچوونی زۆرینە بكات، كەمینەش خاترجەمانە ملكەچی بێت، پاشان دەبێت رایەكی راستەقینە بێت مەبەستیش لەمە ئەوەیە كەپشت بە زانیاری راستەقینە و حوكمێكی راستگۆیانە ببەستێتم دیموكراسیەتی راستەقینە ئەو دیموكراسیەتەیە كە تان و پۆی (تفصیلات) بریار و لێپرسراویەتیەكان ناخاتە ئەستۆی دەنگدەرانەوە هەروەها چاوەروانی ئەوەش لە دەنگدەران ناكات كە بریارێكی ژیرانە و گونجاو لەسەر مەسەلە ئالۆز و هونەریەكان بدات كەپەیوەندیان بەكایەی سیاسیەوە هەیە، متمانەی زۆر بەو نوێنەرانەی كە بە شێوەیەكی دروست هەڵبژێردراون ،زیاتر بەكارهێنانی پسپۆران لە كاروبارە لۆجستیەكاندان دووركەوتنەوە لە بەرگریكردن لەدانانی یاسادا، ئەو رەخنانە پوچەڵ دەكاتەوە كە لە سەدەی نوێدا ئاراستەی دیموكراسیەت كراون.

دیكتاتوریەت

گەشەکردنی دەسەلاتەکانی جێبەجێکردن و هاتنە ئارای دکتاتوریەت لە چەندین وولاتدا پاش جەنگی جیهانی یەکەم شتێکی کاریگەر و کتوپڕبوو لەسەر زۆربەی بیرپارە سیاسی یەکان ،هەندێك بڕوایان وابوو بوونی دکتاتوریەت لە ماوەی سەدەی نۆزدەدا لەهەندێ دەولەتدا بەتایبەت وولاتانی ئەمریکای لاتینی و رووسیا، هۆکاری سەرەکی بریتی بوو لە کۆنەپەرۆلکەر. لەژێر کاریگەری ئەم ئاراستەیەدا دەولەت موقەدەس بوو، ئیدی تاك ناچار بوو ملکەچی خۆی نیشانبدات و هەستێ بەئەنجامدانی ئەرکەکانی بەبێ ئەوەی ماف و ئازادی بدرێتێ. هێرشێکی توندکرایە سەر دەسەلاتی جێبەجێکردن بەو پێیەی کە دەسەلاتێکە توانستی نییە و هەماهەنگی لە کارەکانیدا نییە، چونکە نوێنەرایەتی کۆمەلێ

ئەگەر جەنگی جیهانی دووەم توانیبێتی دکتاتۆریەت لە ئیتالیا و ئەلمانیا و سیستمی شێوە دەرەبەگایەتی و حوکمی ئایینی لە یابان لەناو بەرێت ،ئەوا ئێستاش چارەنووسی سەرکەوتنی دیمەکراسیەت ئاشکرا نییە

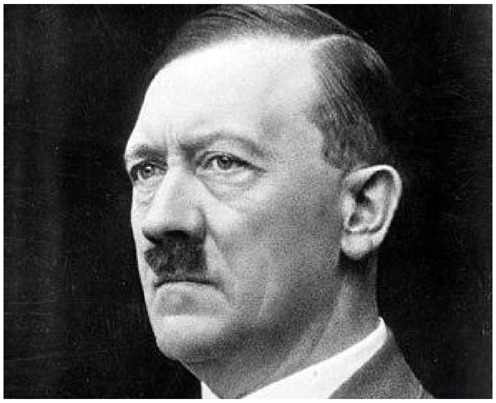

دواکەوتوویی ئەو وولاتانە لەکاروبارە ناوخۆیی و سیاسیەکاندا .بەشێوەیەکی گشتی ئەو بڕوایە لە ئارادا بوو کە لە ئایندەدا دیموکراسیەت و بیرەکانی دیموکراسیەت گەشەکردنێکی گەورە بەخۆیەوە دەبینێت. بەرایەکانی ئەمەش ڕاستەوخۆ پاش جەنگ بەدەرکەوت. بەهەرحاڵ پاش جەنگ تیۆری دیموکراسی هێرشێکی توندی کرایە سەر لەهەمان کاتیشدا لە وولاتانی ئەوروپای ناوەند و وولاتانی وەك ئیتالیا و ئەلمانیا و ڕووسیای سۆڤیەتدا حکومەت گەلێکی دکتاتۆری بەهێز دەرکەوتن.

پاش ئەمەش پرەنسیبەکانی یەکسانی سیستمی دیموکراسی، سەروەری دەسەلاتی یاسادانان ،کێبڕکێ ی حزبە سیاسیەکان ئازادی دانوستان و باوەڕداری، تیۆری فەرمانڕەوایی زۆرینە ڕەتکرا و لەجێیدا سیستمی فەرمانڕەوایی لەسەر بنەمای تاکە حیزب بنیات نرا کە لە کەمینەیەکی ڕێکخراو لەسەروشیانەوە سەرکردەیەکی رەهای حکومەت پێکهاتبوو، هەروەها سانسۆرێکی توندوتیژ لەسەر بیرە سیاسیەکانو سەپاندنی تیۆرە ئایدۆلۆژیەکان و پڕوپاگەندەیەکی بەهێز و پۆلیسێکی پارت دەکات، بگرە لە دەولەتە دیموکراسیەکانیشدا ئاراستەی بەهێزکردنی دەسەلاتی سەرۆکی دەولەت و دەزگای بەڕێوەبردن بە ئاشکرایی دەرکەوت. ئەگەر جەنگی جیهانی دووەم توانیێتی دکتاتۆریەت لە ئیتالیا و ئەلمانیا و سیستمی شێوە دەرەبەگایەتی و حوکمی ئایینی لە یابان لەناو بەرێت ،ئەوا ئێستاش چارەنووسی سەرکەوتنی دیمەکراسیەت ئاشکرا نییە. لەراستیدا ئێستا جیهان دابەشبووە بەسەر دوو گرووپدا،یەکێکیان بڕوای بە ئازادی تاك و فەرمانڕەوایی گەل هەیە ،گروپەکەی دی بڕوای بە -ئازادی دەولەت و سیستمی تاکە حیزب و تاکە دەسەلاتدارێکی ڕەها هەیە.

سەرچاوە: سایتی ئەنتەرنێت